

ДІАСПОРА ЯК ГЕТЕРОТОПІЯ В РОМАНІ МАЙКЛА ОНДАТЖЕ “У ШКІРІ ЛЕВА”

Василина Хома

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000
vasylina.khoma@lnu.edu.ua*

У статті досліджено постколоніальний роман “У шкірі лева” Майкла Ондатже, одного з провідних сучасних письменників Канади. Оскільки маргінальний досвід іммігранта вплинув на формування діаспорної ідентичності автора, який є уродженцем Цейлону та громадянином Канади, митець відтворює в романі досвід імміграції та своєрідність відповідного діаспорного простору мовно-культурної спільноти. Звернено увагу на те, що простір, який одночасно відображає та спотворює відображення реального світу, є гетеротопним простором. У мультикультурних суспільствах одним із таких просторів є діаспора – місце, що об’єднує людей на основі їхньої етнічної ідентичності та гуртує жителів, які часто є відстороненими та ізольованими. У романі “У шкірі лева” район іммігрантів зображений як простір з утопічними рисами. У статті показано, що іммігранти використовують простір, який існує в чужій країні для того, щоб відтворити відомі їм місця, віддзеркалюючи та, водночас, спотворюючи їх. Важливо, що у певному сенсі діаспорний простір персонажів існує як гетеротопне дзеркало Фуко, оскільки воно представляє так званий безпросторовий простір. Методологія дослідження спирається на концепцію гетеротопії Мішеля Фуко, на розвідки Гомі Бгабги та його поняття міжпросторовості або “третього” простору, на постколоніальну теорію Едварда Саїда та інші культурологічні та літературознавчі дослідження діаспори. Доведено, що гетеротопний простір у творі М. Ондатже є місцем формування діаспорної ідентичності його персонажів. Підсумовано, що згідно з принципами гетеротопії Фуко в романі “У шкірі лева” діаспору та спільноту іммігрантів зображено як гетеротопію.

Ключові слова: Майкл Ондатже, “У шкірі лева”, Мішель Фуко, гетеротопія, простір, діаспорна ідентичність.

Вступ. В останні десятиліття проблеми ідентичності були переоцінені та проблематизовані внаслідок виникнення все більшої кількості постколоніальних та діаспорних питань щодо простору, територіального коріння, культурних відмінностей та кордонів. Проведені дослідження, зосереджуючись переважно на філософії есенціалізму та на відомій праці “Орієнталізм” [13] Едварда Саїда – основоположника постколоніальної теорії, визначають формування ідентичності іммігрантів як лінійний процес, у якому не західноєвропейські іммігранти відновлюють свою ідентичність як громадяни Першого світу. Це спрямовує увагу на постколоніальний дискурс і західну манеру мислення та вивчення Сходу та того, як колонізатор і колонізовані еволюціонували в умовах нерівних відносин влади. Однією із розповсюджених

тем цього підходу до вивчення ідентичності іммігрантів є демонстрація твердих національних та етнічних кордонів, встановлених колоніальними та неокolonіальними методами, а також аналіз репрезентації прибульців у домінуючій культурі як аутсайдерів чи чужинців. Однак через зростання глобальної взаємодії та перетину кордонів культурні та особисті позиції діаспорних спільнот призвели до появи гібридних ідентичностей. Отже, замість того, щоб однозначно думати, що іммігранти рухаються лінійним шляхом від раніше колонізованої (незначної) культури А до вищої (основної) культури В, проблеми ідентичності та акультурації вимагають більш динамічних визначень, в яких ураховано “змішання та переміщення у часі та просторі” [3, с. 57].

Об’єктом дослідження є роман Майкла Ондатже “У шкірі лева”, в якому концепція гетеротопного простору є важливим аспектом у дослідженні питань ідентичності, приналежності та взаємодії між різними соціальними групами. **Мета** цієї розвідки – кваліфікувати діаспору як гетеротопію, а також дослідити особливості гетеротопного простору в іммігрантській спільноті та його вплив на становлення ідентичності. Крім того, ця стаття має за мету простежити складнощі ідентичності та культурної асиміляції, адже процес адаптації до нового середовища часто супроводжується втрапою ідентичності, що призводить до почуття відчуження та відсторонення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мішель Фуко – основоположник концепції гетеротопії – наголошує на минулій одержимості часом і на сучасному просторовому повороті, що породжує більше питань у сьогоdnішніх дебатах та дискусіях: “Неможливо знехтувати фатальним перетином часу та простору” [6, с. 22]. Час і простір – це дві важливі категорії, які привертати увагу вчених із різних дисциплін, починаючи з останніх десятиліть 19 століття. М. Фуко формулює свою ідею гетеротопії спочатку в передмові до книги “Порядок речей” (“The Order of Things”, 1966), потім у 12-хвилинній радіопередачі, де обговорюється концепт “утопія” (1966), і, нарешті, у лекції, прочитаній в 1967 році групі студентів, які вивчають архітектуру. Перед смертю М. Фуко ця лекція була опублікована та перекладена англійською мовою з двома різними назвами: “З інших просторів” (“Of Other Spaces”, 1986) і “Інші простори” (“Other Spaces”, 1986).

У своїх дослідженнях учений описує гетеротопії як “реальні місця – місця, які дійсно існують і сформовані в заснуванні суспільства – які є чимось на кшталт протилежних сторін, свого роду ефективно реалізованої утопії, в якій реальні місця <...> одночасно «репрезентуються, оспорюються та інвертуються»” [6, с. 24]. Сам термін походить з медицини, де “гетеротопія” використовується для позначення “зародкового листка, який розвивається в місці, відмінному від звичайного. Зародок не є хворим чи особливо небезпечним, а просто розміщений деінде, дислокований” [8, с. 77].

Є два можливі значення гетеротопії: простір, у якому прийнятні правила та логіка суспільства призупинені, що дозволяє людям робити речі, які не були б прийнятні в суспільстві, або простір, який функціонує як дзеркало для суспільства та його справ, демонструючи дисонанс між тим, чим воно повинно бути, і тим, чим воно є насправді [6, с. 24–27]. М. Фуко наводить приклад дзеркала, в якому він поєднує реальне та

нереальне, утопію та гетеротопію: “У дзеркалі я бачу себе там, де мене немає, у нереальному, віртуальному просторі, який відкривається за поверхнею; я там, де мене немає, якась тінь, яка дає мені власну видимість, яка дозволяє мені бачити себе там, де я відсутній: така утопія дзеркала. Але це також гетеротопія, оскільки дзеркало існує в реальності, де воно чинить певну протидію позиції, яку я займаю. З погляду дзеркала я виявляю свою відсутність у тому місці, де я перебуваю, оскільки я бачу себе он там” [6, с. 24]. У гетеротопному дзеркалі віртуальне збігається з реальним, тому гетеротопії можна розглядати як реалізовані та локалізовані утопії.

Згідно з М. Фуко існує шість принципів гетеротопії, перший з яких полягає в тому, що гетеротопії існують у кожному суспільстві, оскільки вони є “постійними для кожної людської групи”; однак їхні форми можуть змінюватися, оскільки “немає жодної абсолютно універсальної форми гетеротопії” [6, с. 24]. Дослідник класифікує гетеротопії за двома основними категоріями відповідно до їхніх функцій: кризові гетеротопії та гетеротопії відхилень. Перші можна знайти в примітивних суспільствах, які є “привілейованими, священними або забороненими місцями, відведені для індивідів, які стосовно суспільства та людського середовища, в якому вони живуть, перебувають у стані кризи, такої як: вагітності, менструації, підліткового та похилого періоду” [6, с. 24], тоді як гетеротопії відхилень існують головно в сучасних суспільствах і зображені як простори, “де знаходяться індивіди, чия поведінка є девіантною стосовно необхідної норми” [6, с. 24], наприклад, в’язниці та психіатричні лікарні.

По-друге, для М. Фуко вже існуючі гетеротопії можуть функціонувати багатьма різними способами, і їх можна реконструювати, “бо кожна гетеротопія має чітку й визначену функцію в суспільстві, і та сама гетеротопія може, відповідно до синхронності культури, в якій вона виникає, мати ту чи іншу функцію” [6, с. 25]. М. Фуко ілюструє цей принцип на прикладі цвинтаря, сприйняття якого змінилося з релігійно-мотивованого підходу на більш естетично-мотивоване.

По-третє, М. Фуко стверджує, що “гетеротопія здатна протиставляти в одному реальному місці кілька просторів, кілька місць, які самі по собі несумісні” [6, с. 25], наводячи приклади театру чи садів стародавніх східних суспільств, які представляють різні місця й часи одночасно.

Четвертий принцип М. Фуко пов’язує гетеротопії з “часовими зрізами” [6, с. 26], тобто гетеротопія “починає функціонувати на повну силу, коли люди досягають свого роду абсолютного розриву зі своїм традиційним часом” [6, с. 26]; іншими словами, в момент встановлення гетеротопії нормальний час призупиняється. Це призупинення часу можна спостерігати на цвинтарях (які переривають час і замінюють його вічністю), музеях і бібліотеках (які накопичують час) і ярмаркових площах (які підкреслюють перехід часу).

П’ятий принцип полягає в тому, що гетеротопії завжди передбачають “систему відкриття та закриття, яка водночас ізолює їх і робить доступними” [6, с. 26]. М. Фуко вказує на деякі гетеротопні місця, до яких немає вільного доступу, і щоб потрапити у таке місце, “треба мати певний дозвіл”; однак існують інші типи гетеротопій, “які видаються простими і відкритими, але як правило, приховують цікаві винятки. Кожен

може зайти у гетеротопне місце, але насправді це входження є лише ілюзією, – «ми думаємо, що входимо туди, але фактично є виключеними» [6, с. 26–27].

Останній принцип стверджує, що гетеротопії “мають функцію стосовно всього простору” [6, с. 27], – вони можуть створити або уявний простір, викриваючи ілюзію кожного реального простору в суспільстві (також відомого як гетеротопія ілюзії), або реальний простір, який є “іншим”, ідеальним, організованим і майже утопічним (гетеротопія компенсації). Перші можна знайти в публічних будинках, а другі – в релігійних місцях, таких як індуїстські храми, синагоги та мечеті [6, с. 27].

Беручи до уваги особливості гетеротопії, варто поставити таке питання: чи можна діаспору кваліфікувати як гетеротопію? Діаспори та їхнє відношення до простору описують за допомогою поняття міжпросторовість – або третій простір – введеного Гомі Бгабгою, який визначає його як простір, у якому формується культурна гібридність [2, с. 2]. Отже, згідно з професором географії Кевіном Хетерінгтоном, концепцію гетеротопії М. Фуко можна також пов’язати з третім простором Г. Бгабги, оскільки, на думку дослідника, гетеротопії – це “місця маргіальності, які функціонують як постмодерні простори для трансгресії” [7, с. 42], тобто це вихід за межі. Формування діаспорної ідентичності зосереджено на таких інших просторах, як “міжпростір”, де відбуваються нескінченні міжкультурні переживання та гібридні становлення [7, с. 57].

Застосовуючи принципи гетеротопії Фуко до особливостей діаспори, можна помітити збіг між ними. Згідно з першим принципом, діаспори становлять простір, який ізолює тих, хто не дотримується норм суспільства-господаря через свою етнічну приналежність, расу, національність, віросповідання або культурні норми та традиції. Ця ізоляція може бути спричинена або зовні – владою суспільства, щоб забезпечити своїх членів, або внутрішньо – членами діаспори, щоб допомогти підтримувати звичаї та традиції, завезені з Батьківщини.

Як зазначає другий принцип гетеротопії, функція діаспори також може змінюватися з плином часу: з місця ізоляції вона може перетворитись на місце міжкультурної комунікації та обміну, із занедбаного передмістя стати яскравим культурним та мистецьким центром.

Третій принцип гетеротопії збігається з поняттям простору діаспори, запропонованим соціологінею та професоркою Автар Брахою. За А. Брахою, простір діаспори – це “міжсекторність діаспори, кордону та дислокації як точки злиття економічних, політичних, культурних і психічних процесів. Це місце, де протиставляються, заперечуються чи проголошуються численні позиції суб’єктів; де дозволене і заборонене завжди під знаком питання; <...> Простір діаспори як концептуальна категорія «населений» не лише тими, хто мігрував, та їхніми нащадками, а й тими, хто сконструйований і представлений як корінне населення. Іншими словами, концепція простору діаспори <...> включає заплутаність, переплетення генеалогії розсіяності з генеалогіями «залишатися на місці» [4, с. 208–209]. Простір діаспори – це місце, де корінний житель є настільки ж діаспорним, наскільки діаспорний є корінним. Отже, можна стверджувати, що діаспора – це простір, у якому переплітаються, зіставляються та протиставляються нібито несумісні елементи –

елементи, що належать до різних культур і традицій. Крім того, діаспори – це місця, де “живуть” різні екзотичні традиції та звичаї, принесені їхніми мешканцями. Як зазначив Гарі Макдонох, діаспори – це “міські анклави <...>, відомі своєю відмінною архітектурою/орнаментами, ресторанами, людьми та діяльністю” [10, с. 101].

Простір діаспори також відповідає четвертому принципу гетеротопії, оскільки це місце, в якому час призупиняється, принаймні до певної міри. Це призупинення часу, яке відбувається в межах діаспори, є результатом ідеї уявної батьківщини, яку можна описати як дім, віддалений як у часі, так і в просторі, до якого можна повернутися лише через уву [12, с. 10]. Відтворене в діаспорі відчуття дому є ностальгічним образом, створеним на основі фрагментованих спогадів. Однак цей образ існує лише в спільному просторі діаспори та призупинений у часі, оскільки відображає минуле бачення покинутої батьківщини, а не теперішнє. Домівка, автентичність і ностальгія є одними з ключових концептів діаспори, які пов’язані з гетеротопною структурою.

П’ятий принцип гетеротопії також можна застосувати до діаспор, хоча й з певною специфікою. Діаспора – це простір, куди легко проникнути, адже зазвичай немає нічого, що заважало б або зупиняло членів інших спільнот увійти, окрім їхнього власного небажання це робити. Однак, як було вже згадано, такий легкий доступ до діаспорних просторів є лише ілюзією. Всередині діаспори є місця, недоступні для сторонніх без проходження численних обрядів. Крім того, аутсайтери можуть бути виключені з місць, що існують в діаспорі, навіть не підозрюючи про це, оскільки вони не знають тонкощів діаспорної культури.

Врешті-решт, діаспора відображає шостий принцип гетеротопії, оскільки вона функціонує по відношенню до всіх просторів, які існують поза нею; водночас діаспору також можна описати як культурно визначений простір, який не схожий на будь-який інший простір, який функціонує як мікрокосмос, відображаючи більші соціальні моделі та порядки.

Підсумовуючи, шість принципів гетеротопії Фуко є досить інноваційними та вичерпними для обговорення простору діаспори як гетеротопії. Діаспори є гетеротопними за своєю природою, оскільки вони є протилежними місцями, в яких утопічні часові та просторові механізми масової культури “репрезентуються, оспорується та інвертуються” [6, с. 24]. Ця діаспорна лімінальність, тобто дезорієнтація, є гетеротопною, “організуючи частину соціального світу у спосіб, відмінний від того, що її оточує” [7, с. 17] і “має функцію” стосовно “всіх інших просторів” [6, с. 26]. Не обмежуючи простір і час лише фактично та фізично, гетеротопії забезпечують багатовимірні реальні та нереальні інтерактивні простори, звільняючи місце для “уявних, дискурсивних, матеріальних, культурних, віртуальних і соціально об’єднаних місць” [9, с. 79].

Отже, створений образ діаспори її представниками можна вважати утопічним. Ця діаспорна “утопія” перетворює фізичні місця, надані новою культурою, на ідеалізовані простори, в яких члени діаспори можуть безпечно культивувати свої звичаї та традиції і дотримуватися власних правил і цінностей. Гетеротопія – прекрасна конструкція для “встановлення своєрідної конфігурації зв’язків пам’яттєвих смислів, у рамках якої вони проявляються як накладені один на одного, імпліковані один одним, а водночас –

як наявні доволі осібно в розірваному часовому вимірі” [1, с. 6]. Назагал гетеротопія є провідним місцем для формування діаспорної та колективної ідентичності.

Методологія дослідження. Аналіз, представлений в огляді літератури, передбачає використання окремих методів для дослідження тематичних елементів роману “У шкірі лева” М. Ондатже в контексті діаспори іммігрантів та гетеротопного простору. Деякі з основних методів включають: літературний аналіз (Literary Analysis), який досліджує літературні техніки Ондатже, такі як символіка, образи та наративні перспективи, для передачі досвіду іммігрантів та їхньої взаємодії з гетеротопним простором; компаративний аналіз (Comparative Analysis), що порівнює досвід іммігрантів у романі, даючи змогу дослідити історичні розповіді про виклики, адаптацію та формування культурних ідентичностей в новому оточенні. Ця розвідка також включає аналіз візуальних і просторових елементів (Visual and Spatial Analysis) у романі, що створюють відчуття місця та фізичних просторів. Застосування міждисциплінарного підходу (Interdisciplinary Approach) дає змогу інтегрувати уявлення з філософії (концепція гетеротопії М. Фуко), постколоніальних досліджень (теорії Е. Саїда) та культурології (поняття “третього простору” Г. Бгабги). Шляхом детального вивчення тексту (close reading) можна надати інтерпретацію того, як і для чого персонажі-іммігранти створюють свій гетеротопний простір. Використання цих методів дає можливість усебічно дослідити теми і проблематику роману, розкриваючи складнощі іммігрантського досвіду, культурної ідентичності та ролі гетеротопного простору в романі.

Результати дослідження та обговорення. В Канаді ХХ століття самотність діаспори та відокремлення у просторовому, культурному та соціальному планах були спричинені канадськими законами та обмеженнями, впровадженими в країні стосовно іммігрантів. Слабке знання англійської примушувало багатьох іммігрантів жити маргіналізованим життям, оскільки заборона для них організувати публічні зустрічі та навіть розмовляти іноземною мовою на вулиці ще більше створювала дистанцію між ними та життям міста. Сьогодні канадські діаспори є зразком і прикладом солідарності та збереження етнічних культур, непереборного почуття спільності, що полегшує становище іммігрантів у чужому середовищі. Діаспорним групам людей вдається підтримувати культурну єдність завдяки численним етнічним магазинам, ресторанам, окремому району, який стає для них власним гетеротопним простором, що об’єднує просторово й часово різноманітні події, досвід і спогади, стаючи лейтмотивом існування діаспори.

Роман М. Ондатже “У шкірі лева”, який є своєрідною візуалізацією життя канадської діаспори, складається з трьох частин та розпочинається прологом, у якому центральний персонаж твору Патрік їде з дівчиною –згодом читач дізнається, що це Хана – до Мармори в Онтаріо, озвучуючи свої спогади вголос. Крізь фрагментовані історії та чуттєві спомини герой розповідає про події початку ХХ століття та свій досвід як представника канадського робітничого класу. Спомини Патріка в романі доповнюються історіями його двох коханок Клари та Аліси, мільйонера Амброуза Смолла, який несподівано зникає у 1919 році та Гарріса, комісара громадських робіт.

У романі “У шкірі лева” М. Ондатже висвітлює досвід маргіналізованих персонажів Торонто, яких влада використовує і контролює для побудови міста, при тому вважаючи їх аутсайдерами. Письменник оповідає історію навколо таких персонажів, як Патрік Льюїс – динамітник, Караваджо – злодій, Ніколас Темелкофф – робочий, а пізніше пекар, Еліс Гал – монахиня, а згодом артистка та її донька Хана, щоб показати, як колоніальна влада домінувала над ними, маргіналізувала та відчужувала їх у місті, де вони шукали домівку. Він показує, як мовні, культурні бар’єри та віросповідання стримують цих людей і ув’язнюють їх “у тунелях і коморах” [11, с. 132]. Їм було відмовлено навіть у праві спілкуватися рідною мовою через “правління міста” [11, с. 133], міста, яке нав’язує свою філософію та цінності. Це відчуття витіснення та відсторонення є однією з найхарактерніших рис діаспорного існування, яка відіграє важливу роль у житті іммігрантів. Як наслідок, ізоляція сприяє сприйняттю простору діаспори як утопії; місця, яке забезпечує захист і відчуття приналежності та розуміння.

Ондатже М. не випадково вдається до епіграфу з “Епосу про Гільгамеша”: “Я відпущу моє волосся заради вас, я блукатиму пустелею в шкірі лева” (Ondaatje, 1987), щоб запропонувати тематичну назву свого роману “У шкірі лева”. Цим епіграфом він показує, що “для кожної людини наставав свій момент, коли вона, одягнувшись в шкіру диких звірів, брала на себе відповідальність за те, що відбувається” [11]. Через цей художній образ митець закликає читачів діяти, щоб компенсувати невігластво та мовчання, а також дає можливість маргіналізованим особам виступити та бути почутими. Звернувшись до міфу про Гільгамеша, М. Ондатже підкреслює одну з центральних тем роману – ідентичність героїв і міста. Царя міста Урука Гільгамеша представляє в романі Роуланд Харріс, персонаж, який проводить громадські роботи. Патрік Льюїс бере на себе роль шукача пригод, а Караваджо стає фігурою Енкіду.

У творі епос про Гільгамеша найбільш виразно простежується в історії Патріка Льюїса, який блукає містом як розлючений аутсайдер і ворог установи: “Він завжди був інопланетянином, третім лишнім. Він той, хто народився в цій країні і нічого не знає про це місце... він був спостерігачем, коректором” [11, с. 156–157]. Патрік, хоч і народжений в Канаді, в Онтаріо, залишається “шукачем, який вдивляється в темряву своєї країни” [11, с. 157].

У розділі роману “Міст” читач вперше знайомиться з іммігрантською спільнотою, коли черниця, яка пізніше стане відомою як кохана Патріка на ім’я Аліса, падає з недобудованого віадука на вулиці Блур. На щастя, її рятує один із робочих – Ніколас Темелкофф, і у стані шоку налякані герої прямують до сусіднього ресторану Охрід (Ohrida), де черниця спостерігає за галасливим і чужим інтер’єром [11, с. 33]. Вона “усвідомлює, що темрява уособлює македонську ніч, коли клієнти сидять надворі за столиком... тому, коли клієнти заходять у будь-який час, вони потрапляють у старий двір Балкан. Скрипка. Оливкові дерева. Нескінченний вечір” [11, с. 37]. Сам ресторан названий на честь міста Охрид у східній Македонії, і він стає відображенням ностальгії іммігрантів і туги за Батьківщиною. Нездатність Темелкоффа назвати черниці своє ім’я демонструє відсутність мови, яка характеризує іммігрантів при в’їзді в чужу країну, і, описуючи ці сцени, М. Ондатже зображує непривабливий і зневажливий характер імміграційної політики Канади, а також супутні рівні експлуатації та тиск

на процеси асиміляції. Отже, М. Ондатже через власний досвід іммігранта викриває темну історію, яка прихована за переживаннями багатьох переселенців, які прибули до Канади на початку ХХ століття.

Дія роману здебільшого відбувається в діаспорному кварталі, на околицях міста. Патрік прибув у Торонто у віці 21 року, і з часом він усвідомлює, що в цьому районі іммігрантів саме йому доведеться пристосуватися до своїх македонських та фінських сусідів: “Фіни з його дитинства користувалися річкою, знали її навіть вночі, люди з гарячими факелами бурхливо веселились в темноті. Він ж не робив нічого подібного” [11, с. 156–157]. Незабаром Патрік розуміє, що, незважаючи на те, що він канадець, він є культурною меншиною у своїй частині міста. Це перевертає традиційні погляди на необхідність для іммігрантів асимілюватися з місцевою культурою. Коли він спілкується з власниками місцевих македонських магазинів, які знають лише те, що він живе один і що він завжди замовляє персики в п’ятницю, йому стає “...соромно, що вони змогли так мало дізнатися про нього. Він майже звів себе нанівець” [11, с. 160]. Анонімність міського життя відокремила Патріка від оточуючих людей, дозволяючи йому жити вільно на самоті, але, як наслідок, приречла його на ізоляцію. У цей момент він розуміє, що македонці не обов’язково є тими, кому потрібно буде намагатися інтегруватися в канадське суспільство. Радше сам Патрік повинен навчитися взаємодіяти з їхньою культурою, оскільки, незважаючи на те, що він канадець, фактично він є виключеним. Отже, типова динаміка імміграції змінюється на протилежну: хоча іммігрантів традиційно закликають інтегруватися в канадське суспільство, Патрік “усвідомлює, що він робить, розуміє, що з цією сім’єю він знову став шукачем” [11, с. 157]. Іншими словами, саме йому потрібно пристосуватися до своїх іноземних сусідів; він вивчає їхні звичаї із задоволенням: у кафе “Балкан” Хана вчить Патріка іноземних слів та перекладає йому на прогулянках по району. Врешті-решт, вдивляючись в околиці та все місто, знаючи, що це “Новий Світ” [11, с. 54], Патрік відчуває спокій. Одного дня йому навіть вручили македонський торт: “І раптом Патрік, оточений дружбою та турботою, усміхнувся, відчуваючи, як сльози на його обличчі стікають на суворі вуса в македонському стилі. Він підняв очі й побачив чоловіків і жінок, які не могли зрозуміти, чому він плаче зараз серед цих незнайомих, які в минулому, як йому здавалося, опустили темні жалюзі на їхній вулиці, його вулиці, де він був чужим” [11, с. 113]. Персонаж інтегрується в македонську діаспорну спільноту, і відчуває, що знаходить власну здатність спілкуватися з іншими людьми. Хоча процес міграції та пристосування до різних просторів, а також визнання та прийняття відмінностей у собі та інших може бути травматичним досвідом, він також дає можливість відкрити нові горизонти для особи, яка здатна до самоусвідомлення, трансформації, та відкрита до пізнання широкого світу. Спілкування та стосунки Патріка з іммігрантською громадою Торонто є невід’ємною частиною цього глобального пошуку ідентичності, сенсу речей, контакту з іншими. Вони також проілюстровані метафорою про героя як “шукача роботи” (job searcher) [11, с. 107].

Мирне життя Патріка припиняється через смерть його палкої коханої – Аліси, яка була політично активною, виступаючи на нелегальному зібранні для іммігрантів. Вона

звинувачувала Патріка у вірі в “самотність” і у “відступі”, звертаючи увагу на його приналежність до домінантної групи, на відміну від інших трьох чвертей населення Верхньої Канади, які не можуть дозволити собі жити з його рівнем відстороненості. Хоча деталі її останніх моментів невідомі до кінця роману, Патрік пізніше розповідає, що вона померла через те, що помилково схопила на вулиці сумку з бомбою. Коли вона вибухнула, Патрік, який був поруч, підбіг до неї і тримав її на руках, поки вона помирала. У смерті Аліси, як розповідає персонаж, здається, ніхто не винен, оскільки це була проста помилка. Однак ця трагедія виявляє очевидні недоліки системи – системи, в якій робітників змушують протестувати за допомогою насильницьких методів, оскільки вони позбавлені будь-якого місця на політичній арені. Охоплений горем і гнівом, Патрік вирішує помститися владоможцям. Залишивши Хану з Ніколасом Темелкоффом, Патрік відправляється на узбережжя, щоб спробувати підпалити шикарний готель “Мускока”. За це його заарештовують і він проводить п’ять років у в’язниці, де знайомиться зі злочинцем Караваджо.

У третій частині твору оповідь переходить від Патріка до Караваджо, злочинця, який представляє інший аспект життя робітничого класу – частину суспільства, яка заробляє на життя незаконними діями. Однак політичні переконання Караваджо збігаються з переконаннями Аліси, оскільки він зневажає спосіб життя багатих. Він пропонує альтернативний шлях, який полягає в економічній і політичній підривній діяльності. Той факт, що Караваджо може почуватися комфортно серед багатіїв навіть іронію, враховуючи його ненависть до їхньої поведінки та способу життя. Персонаж показує, що розуміє їх, адже здатний легко ними маніпулювати. Іронічно й те, що Караваджо не може відкрито сказати, що він – італієць. Парадоксально, але в той час як Італія вважається культурною країною для вищого класу, на італійських іммігрантів у Канаді дивляться також зневажливо, як і на всіх представників інших діаспор.

Наприкінці роману рішення Патріка розповісти Хані про його другу кохану Клару, яка обрала замість нього іншого чоловіка – Амброзія Смолла, показує, що він нарешті вкоринився та готовий вважати себе причетним до історій людей навколо нього, замість того, щоб почуватись самотнім. Отже, М. Ондатже, простеживши усі етапи пристосування та соціалізації, завершує роман адаптацією персонажа в мультикультурному суспільстві, взаємопов’язаного гетеротопним простором та мережею стосунків між представниками різної національності та етнічності.

Висновки та перспективи. У постколоніальному романі “У шкірі лева” М. Ондатже демонструє людську гнучкість, яка дозволяє адаптуватися до різних культур і просторів; більше того, автор, будучи переселеним, показує, що “прибульці” здатні створити нову культурну територію й атмосферу, в яких панує синтез попередніх культур і чогось нового. Отже, можна стверджувати, що діаспора, як і будь-яка гетеротопія, є реальним простором, у якому протиставляються елементи двох абсолютно різних культур, що походять із двох абсолютно різних часів (минулого та сучасного).

Крім того, М. Ондатже відтворює положення і позицію іммігрантів, особливо маргіналізованих у ворожому світі, вшановує діаспорну особистість персонажів твору, розширює їхні можливості, даючи їм шанс одягнути “шкіру лева”. Він ставить

на перший план історії іммігрантів, які побудували місто (Торонто) та свій власний гетеротопний простір, представляючи їх не просто як “свердло”, а як реальних людей, що віднаходять свою ідентичність.

У романі “У шкірі лева” діаспорний простір району іммігрантів представлений з утопічним характером. Оскільки робочий клас був ізольованим від канадського суспільства дискримінаційними законами, його члени почали сприймати свій квартал як утопічний безпечний простір, у якому вони можуть не тільки культивувати свої традиції, а також жити відповідно до власних культурних цінностей та рідних звичаїв.

Отож, ураховуючи окреслені художні особливості, можна стверджувати, що район іммігрантів, зображений у романі М. Ондатже відповідає ідеї гетеротопії. По-перше, принаймні на початку, він функціонує як місце ізоляції для мігрантів, які заперечують владу Канади; це, в певному сенсі, гетеротопія відхилення. По-друге, функція району – як і функція будь-якої гетеротопії – змінюється, з часом район трансформується з місця відчуження в простір колективної підтримки, а згодом у центр морального та психологічного спокою та особистої ідентифікації. Як і в інших гетеротопіях, район іммігрантів, зокрема як місце перебування македонської діаспори, стає простором, у якому знаходяться елементи двох культур – македонської та канадської, які переплітаються і протиставляються одна одній. На додаток, ці культурні елементи, що складають район, також призупиняють його в часі. Автор, з відчуттям ностальгії, художньо візуалізує вже неіснуюче місце, яке функціонує відповідно до власних правил і традицій і сприймається його мешканцями як досконалий простір у несприятливих і суворих умовах канадського суспільства. Ця утопічна цінність і формує діаспорний простір району на околицях Торонто, так звану гетеротопію компенсації для іммігрантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Киридон А. М. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2016. 320 с.
2. Bhabha H. *The Location of Culture*. New York : Routledge, 1994. 295 p.
3. Bhatia S. *Acculturation, Dialogical Voices and the Construction of the Diasporic Self. Theory and Psychology*. London : Sage Publication, 2002. Vol. 12, №1. P. 55–77.
4. Brah A. *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. London and New York : Routledge, 1996. 292 p.
5. Foucault M. *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. London and New York : Routledge, 1970. 448 p.
6. Foucault M. *Of Other Spaces. Diacritics*. Baltimore, Maryland : The Johns Hopkins University Press, 1986. Vol. 16, №1. P. 22–27.
7. Hetherington K. *The Badlands of Modernity: Heterotopia and Social Ordering*. London and New York : Routledge, 2002. 176 p.
8. Johnson P. *Unravelling Foucault's 'Different Spaces'*. London : *History of the Human Sciences*, 2006. Vol. 19, № 4. P. 75–90.
9. Knott K., McLoughlin S. *Diasporas: Concepts, Intersections, Identities*. London : Zed Books, 2010. 319 p.

10. McDonogh G.W. Chinatowns: Heterotopic Space, Urban Conflict, and Global Meanings. *Número*. 2013. Vol. 18, № 2. P. 96–111.
11. Ondaatje M. In the Skin of a Lion. New York : Alfred A. Knopf, Inc, 1987. 243 p.
12. Rushdie S. Imaginary Homelands: Essays and Criticism, 1981–1991. London : Granta Books, 1991. 432 p.
13. Said E. Orientalism. In *Social Theory Re-Wired*. London and New York : Routledge, 2023. P. 362–374.

REFERENCES

1. Kyrydon A. M. Heterotopii pam'iaty: Teoretyko-metodolohichni problemy studii pam'iaty [Heterotopias of Memory: Theoretical and Methodological Issues in Memory Studies]. Kyiv : Nika-Tsent, 2016. 320 s.
2. Bhabha H. The Location of Culture. New York : Routledge, 1994. 295 p.
3. Bhatia S. Acculturation, Dialogical Voices and the Construction of the Diasporic Self. *Theory and Psychology*. London : Sage Publication, 2002. Vol. 12, № 1. P. 55–77.
4. Brah A. Cartographies of Diaspora: Contesting Identities. London and New York : Routledge, 1996. 292 p.
5. Foucault M. The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences. London and New York : Routledge, 1970. 448 p.
6. Foucault M. Of Other Spaces. *Diacritics*. Baltimore, Maryland : The Johns Hopkins University Press, 1986. Vol. 16, № 1. P. 22–27.
7. Hetherington K. The Badlands of Modernity: Heterotopia and Social Ordering. London and New York : Routledge, 2002. 176 p.
8. Johnson P. Unravelling Foucault's 'Different Spaces'. London : History of the Human Sciences, 2006. Vol. 19, № 4. P. 75–90.
9. Knott K., McLoughlin S. Diasporas: Concepts, Intersections, Identities. London : Zed Books, 2010. 319 p.
10. McDonogh G.W. Chinatowns: Heterotopic Space, Urban Conflict, and Global Meanings. *Número*. 2013. Vol. 18, № 2. P. 96–111.
11. Ondaatje M. In the Skin of a Lion. New York : Alfred A. Knopf, Inc, 1987. 243 p.
12. Rushdie S. Imaginary Homelands: Essays and Criticism, 1981–1991. London : Granta Books, 1991. 432 p.
13. Said E. Orientalism. In *Social Theory Re-Wired*. London and New York : Routledge, 2023. P. 362–374.

Стаття надійшла до редколегії 18.09.2023

Прийнята до друку 25.10.2023

**DIASPORA AS A HETEROTOPIA IN MICHAEL ONDAATJE'S
NOVEL "IN THE SKIN OF A LION"****Vasylyna Khoma**

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000
vasylyna.khoma@lnu.edu.ua*

The present article examines the postcolonial novel "In the Skin of a Lion" written by Michael Ondaatje, one of Canada's leading contemporary writers. As the marginalized experience of an immigrant had a significant impact on shaping the author's diasporic identity, Ondaatje, originally from Ceylon and a Canadian citizen, depicts in his novel the immigrant experience and the distinctiveness of the corresponding diasporic space within a linguistic and cultural community. The article underscores that the space, which both reflects and distorts the real world, can be characterized as a heterotopian one. In multicultural societies, diaspora serves as one such space – an entity that unites individuals bound by their shared ethnic heritage and brings together inhabitants who often find themselves isolated and marginalized. In the novel "In the Skin of a Lion", the immigrant district is depicted as a space with utopian features. A cornerstone of the analysis lies in the observation of how immigrants navigate and interact with foreign landscapes. The article demonstrates how these individuals utilize the canvas of a foreign country to reimagine and reconstruct familiar environments, a process that both mirrors and refracts their original contexts. Significantly, the diasporic space inhabited by the characters is similar to Foucault's concept of a heterotopic mirror, a realm without a concrete locus yet integral to shaping the characters' experiences and perspectives. The methodology of the article relies primarily on the notion of heterotopia by French philosopher Michel Foucault, Homi Bhabha's explorations and his concept of an intermediate space or the "third" space, and Edward Said's postcolonial theory as well as other cultural and literary studies pertaining to the diaspora. It is shown that the heterotopian space in M. Ondaatje's novel is a place for the formation of the diasporic identity of his characters. Ultimately, according to Foucault's principles of heterotopia, in the novel "In the Skin of a Lion", the diaspora and the immigrant community's enclave are portrayed as a rich and transformative heterotopic space.

Key words: Michael Ondaatje, "In the Skin of a Lion," Michel Foucault, heterotopia, space, diasporic identity.